

Paweł Marszałek

Katedra Pieniądza i Bankowości, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, <https://orcid.org/0000-0002-7935-6178>,

 pawel.marszalek@ue.poznan.pl

Katarzyna Szarzec

Katedra Makroekonomii i Badań nad Rozwojem, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, <https://orcid.org/0000-0002-7675-2239>

 katarzyna.szarzec@ue.poznan.pl

Recenzja książki Stanisława Gomułki *Global Long-term Economic Growth and the Economic Transformation of Poland and Eastern Europe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, ss. 435

Review of the book by Stanisław Gomułka *Global Long-term Economic Growth and the Economic Transformation of Poland and Eastern Europe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa 2023, pp. 435

Słowa kluczowe: wzrost gospodarczy, instytucje, transformacja.

Keywords: transformation, economic growth, institutions.

JEL: Y30

W 2024 r. Polska świętuje 20. rocznicę członkostwa w Unii Europejskiej. W cieniu tego wydarzenia znajduje się inna, może nie tak okrągła, ale równie warta uwagi rocznica – a mianowicie 35-lecie rozpoczęcia transformacji politycznej i gospodarczej w Polsce i, szerzej, w byłych krajach socjalistycznych. Mimo upływu lat, wiele kwestii dotyczących uwarunkowań, przebiegu i ocen działań podjętych na początku transformacji działań nadal budzi wątpliwości. Wiele wydarzeń, faktów czy liczb zostało wręcz zapomnianych lub pamięta się je i interpretuje zupełnie inaczej. W obliczu imponującego rozwoju naszego kraju w ostatnich trzech dekadach, zapomina się, że sprawy wcale nie musiały potoczyć się tak dobrze, a zapewnienie i utrzymanie wzrostu gospodarczego było wypadkową bardzo wielu czynników.

Tym bardziej potrzebne są prace, które będą przypominać ten burzliwy okres transformacji i wyzwań, przed jakimi stała wówczas polska gospodarka i inne kraje regionu. Szczególnie cenne są rzetelne, solidnie osadzone w teorii opracowania, umiejętnie łączące analizę nominalnej i realnej sfery gospodarki, polityki gospodarczej i instytucji, a unikające przy tym nadmiernych uproszczeń i ahistorycznego podejścia, o które łatwo wraz z upływającym czasem. Właśnie taką pozycją jest wydana w 2023 r. nakładem Wydawnictwa Scholar książka profesora Stanisława Gomułki, naocznego świadka polskiej transformacji.

Książka składa się z dwudziestu rozdziałów, odpowiadających tekstom opublikowanym przez autora w znaczących czasopismach i monografiach w okresie 1991–2022. Dwoma głównymi, wzajemnie powiązаныmi, tematami tych opracowań są: długoterminowy wzrost gospodarczy oraz gospodarki krajów postsocjalistycznych.

Dobór oraz układ tekstów w książce jest przemyślany i uzasadniony merytorycznie. Oprócz chronologii, ramy i porządek rozważań wyznacza tu, jak się wydaje, koncepcja *Technology Frontier Area* (TFA) oraz jej zastosowanie do opisu krajów przechodzących proces transformacji politycznej i gospodarczej.

Publikację otwiera rysunek, na którym znajdują się planowane i faktyczne stopy innowacji na przestrzeni kilku ostatnich stuleci w gospodarkach, określonych przez autora właśnie mianem *Technology Frontier Area* (TFA), czyli „technologicznie najbardziej zaawansowanej części gospodarki światowej”. Oddaje on główny przedmiot zainteresowań autora w książce, a mianowicie próby odpowiedzi na pytanie, jak kształtuje się stopa innowacji, będąca główną determinantą długookresowego wzrostu gospodarczego w globalnej gospodarce, w tym, w krajach postsocjalistycznych. Zmiany stóp innowacji na przestrzeni wielu stuleci mają kształt kapelusza (*hat-shaped*), co autor omawia empirycznie i teoretycznie, opierając się na swoim wcześniejszym modelu wzrostu i innowacji (Gomułka, 1998).

Z zaprezentowanych rozważań wynikają dwa główne wnioski. Po pierwsze, typowym zjawiskiem do lat 90. ubiegłego wieku była wysoka i stabilna stopa innowacji. Związane to było z bardzo szybkim postępem technologicznym w krajach tzw. Zachodu (zwłaszcza pod koniec XIX w.). Kraje te tworzą grupę TFA, czyli najbardziej rozwiniętych gospodarczo i technologicznie gospodarek na świecie. Od około połowy XX wieku widoczne jest nowe zjawisko – ogromny transfer technologii z krajów TFA do krajów spoza tej grupy, które – ze względu na zasoby ludzkie, skuteczną politykę gospodarczą i jakość instytucji – są w stanie absorbować te technologie. W krajach tych (głównie w Chinach i Indiach) odnotowuje się wysoką dynamikę wzrostu PKB *per capita*, co sprawia, że nadrabiają one dystans, który dzieli je z państwami TFA.

Luka technologiczna jest powoli niwelowana, gdyż kraje słabiej rozwinięte „dzięki” swojemu zacofaniu technologicznemu, „przeskakują” niektóre etapy rozwoju technologii, na co wskazywał cytowany kilkakrotnie w książce, historyk gospodarczy, Gerschenkron (1962). Aby jednak skutecznie wdrożyć nowe technologie, niezbędne są zmiany instytucjonalne, oddziałujące jako swoisty katalizator innowacji. Autor przywołuje w tym kontekście wiele badań, w tym prace Acemoglu i Robinsona (2014) z ich koncepcją instytucji ekonomicznych oraz politycznych, wyzyskujących i włączających.

Drugi wniosek nie jest już tak optymistyczny. Od lat 90. ubiegłego wieku zauważalne jest bowiem znaczące zmniejszenie się stopy innowacji. Autor formułuje tezę, zgodnie z którą światowa rewolucja technologiczna ma charakter „superfluktuacji innowacji”, będąc zjawiskiem przejściowym. W następstwie tego, stopa wzrostu globalnego PKB *per capita* ostatecznie powróci do historycznie typowego, raczej niskiego poziomu, takiego jak przed rewolucją technologiczną. Tu jednak, jak się wydaje, autor jest zbyt pesymistą. Zakres i skala obserwowanych współcześnie zmian technologicznych (nazywanych nie bez powodu kolejną rewolucją technologiczną) może „przełamać” historycznie obserwowane trendy. Skokowy rozwój sztucznej inteligencji, początki przemysłu kosmicznego czy coraz efektywniejsze technologie komunikacyjne stanowią zmianę już nie tylko ilościową, ale i jakościową, mającą potencjał do – trudnego nawet do wyobrażenia – przekształcenia

życia gospodarczego i społecznego. Oczywiście, te zjawiska i procesy rozkładają się na razie bardzo nierównomiernie, można jednak spodziewać się, że z czasem ich skutki „rozleją się” (*spillover effect*) na całą gospodarkę światową.

Obok problematyki długookresowego wzrostu gospodarczego, stanowiącej swoisty *leitmotiv* książki, poszczególne rozdziały dotyczą konkretnych uwarunkowań politycznych, instytucjonalnych i gospodarczych transformacji w krajach Europy Wschodniej. Centralne miejsce zajmuje tu Polska – przebieg i uwarunkowania transformacji w naszym kraju, jej efekty i oceny, a także perspektywy przyszłego rozwoju. Rozdziały dotyczące tych zagadnień są pisane z perspektywy badacza długookresowego wzrostu gospodarczego, doradcy wielu polskich premierów i ministrów finansów po 1990 r., ale i uważnego obserwatora przebiegu oraz skutków transformacji gospodarczej w całym regionie.

Lektura tych rozdziałów pozwala na przypomnienie przebiegu transformacji, a także sformułowanych w jej trakcie ocen i prognoz, co pozwala następnie skonfrontować je z faktycznym przebiegiem wydarzeń¹. Można spojrzeć na wygranych (w tym z pewnością Polskę) i przegranych tego procesu. Warto też czytać książkę przez pryzmat problemów wskazanych przez autora w kontekście lat 90. ubiegłego wieku, a z którymi ciągle borykają się kraje postsocjalistyczne – stanem finansów publicznych i jakością instytucji państwa.

Omawiając reformy i politykę gospodarczą prowadzoną w krajach postsocjalistycznych autor analizuje warunki wyjściowe gospodarek tych krajów (poziom i struktura PKB, nierównowaga popytowa), które – obok ograniczeń będących „spadkiem” po okresie gospodarki centralnej – były głównymi determinantami projektowanej strategii gospodarczej i przeprowadzonych reform. Autor podkreśla wielokrotnie, że zastosowana podówczas polityka była nastawiona na osiągnięcie długoterminowych celów, nie zaś na doraźne korzyści. Dlatego kluczowe znaczenie miała tu wola polityczna oraz możliwości przeprowadzenia przez poszczególne rządy trudnych reform w warunkach rodzącej się demokracji.

W tych częściach książki wyraźnie wybrzmiewa doniosła rola polityków projektujących i wdrażających reformy. To przyjmowane przez nich cele polityczne i ekonomiczne, siła woli i konsekwencja w realizacji założonych działań determinowały (wraz z warunkami początkowymi) skuteczność reform. W tym kontekście pojawiają się nazwiska Balcerowicza, Gajdara czy Klause – jako tych, którzy stali się twarzami reform w swoich krajach, mając na początku transformacji (i w obliczu upadku systemu socjalistycznego) niezwykle zakres władzy i kredyt zaufania społecznego. W tym ujęciu, historia transformacji jest nie tylko przedmiotem naukowych dyskusji, ale staje się opowieścią o konkretnych ludziach, o ograniczeniach przed jakimi stawali i wyzwaniach (także osobistych) z jakimi musieli się mierzyć.

Jak wspomniano, poczesne miejsce w książce zajmują teksty dotyczące gospodarki polskiej. Artykuły te można podzielić na dwie grupy. Pierwsza łączy teksty poświęcone procesowi transformacji gospodarczej w Polsce. Omawiane tu zagadnienia

¹ W tym kontekście trochę szkoda, iż autor nie pokusił się o dodanie do każdego (lub wybranych) rozdziałów krótkiego komentarza, zawierającego ocenę i bieżący, sformułowany z uwzględnieniem późniejszej wiedzy pogląd autora na opisywane wcześniej zagadnienia.

dotyczą: przebiegu transformacji gospodarczej (w zakresie stabilizacji, liberalizacji, prywatyzacji i przebudowy instytucjonalnej), dylematów reformatorów na początku lat 90. XX w. i wdrożonych reform (w tym wyboru: terapia gradualistyczna vs. terapia szokowa), wyników makroekonomicznych tych działań, uwarunkowań przyjęcia i realizacji w tym trudnym okresie takiej a nie innej polityki gospodarczej czy wreszcie jej ocen. W drugiej grupie mieszczą się artykuły dotyczące sytuacji polskiej gospodarki po wejściu do UE. Koncentrują się one wokół takich zagadnień jak: permanentne problemy finansów publicznych, wejście Polski do strefy euro czy uniknięcie pułapki średniego wzrostu. W rozdziale 16. (tekst opublikowany w 2018 r.) autor przedstawił nowe wówczas zagrożenia dla polskiej gospodarki, które jego zdaniem mogą opóźnić zmniejszenie luki rozwoju względem najbardziej zaawansowanych gospodarek. Wśród nich wymienił: emigracje, spadek tempa przyrostu demograficznego, niski wiek emerytalny, niską stopę oszczędności krajowych i niski napływ oszczędności zagranicznych netto.

Co ciekawe, autor kilkakrotnie jako sposób na podniesienie jakości krajowych instytucji, procedur i polityki gospodarczej wskazuje przyjęcie wspólnej waluty euro. Przypomina w tym kontekście choćby zgłaszany postulat jednostronnej euroizacji czy wprowadzenie systemu *currency board*. Autor jest zdecydowanym zwolennikiem wprowadzenia euro w Polsce, abstrahując od kwestii natury politycznej, problemów wspólnej waluty czy wad konstrukcyjnych strefy euro, które – jego zdaniem – częściowo wyeliminowano w ramach reformy po kryzysie finansowym lat 2007–2009.

Zasadniczo z pracy wyłania się wizerunek Polski jako kraju, który wykorzystał swoją szansę w transformacji gospodarczej, a potem w ramach członkostwa w UE. Istnieją wprawdzie pewne problemy – niestety o charakterze endemicznym – takie jak niska stopa inwestycji czy słabe, zdaniem autora, instytucje państwa. Ma to jednak drugą stronę medalu – otóż istnieją rezerwy wzrostu, które można uruchomić, rozwiązując powyższe problemy.

Można chyba uznać, iż autor zgadza się ze stwierdzeniem, że proces rozpoczęty w 1989 r. to: „transformacyjna odyseja Polski zakończona happy endem” (Szarzec, Piątek i Totleben, 2024). Przewiduje jednak, że tempo zmian PKB *per capita* po 2030 r. zmniejszy się znacząco, co wiąże on z końcem okresu „doganiania”. Dalszy rozwój Polski będzie już wymagał kolejnej fali szeroko zakrojonych reform. Tylko one pozwolą na wyjście z pułapki średniego rozwoju, zwłaszcza we współczesnych warunkach wszechobecnej cyfryzacji i ciągłego postępu technologicznego (Marszałek i Ratajczak-Mrozek, 2022).

Książkę Profesora Stanisława Gomułki można uznać za dogłębne studium procesów wzrostu i transformacji gospodarczej krajów Europy Wschodniej. Jest to przy tym swoisty, pozytywistyczny manifest na rzecz słuszności decyzji i działań podjętych w Polsce po 1989 r. Krytycy tego procesu mogą wprawdzie uznać, iż autor nie porusza w książce ważnej kwestii popełnionych błędów i dotkliwych kosztów społecznych wprowadzanych zmian (podnoszonych często w późniejszych politycznych dyskusjach). Niemniej, jak na zadanie przeprowadzenia transformacji polskiej gospodarki w skrajnej niepewności i w tak trudnych warunkach, końcowy jej efekt trzeba uznać za satysfakcjonujący. Bez wątplenia zatem, używając słów autora

(s. 203), bardziej sprawiedliwym i zgodnym z faktami jest uznanie, iż w przypadku polskiej transformacji i jej efektów „szklanka jest do połowy pełna”.

Bibliografia

- Acemoglu, D., Robinson, J. (2014). *Dlaczego narody przegrywają*. Zysk i S-ka.
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Gomułka, S. (1998). *Teoria innowacji i wzrostu gospodarczego*. CASE.
- Marszałek, P., Ratajczak-Mrozek, M. (2022). *Introduction: Digitalization as a Driver of the Contemporary Economy*. W: M. Ratajczak-Mrozek, P. Marszałek (red.), *Digitalization and Firm Performance. Examining the Strategic Impact* (s. 1–15). Palgrave MacMillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-83360-2_1
- Szarzec, K., Piątek, D., Tottleben, B. (2024). *An Odyssey With a Happy End: The Polish Economic Transition – Outcome and Lessons*. W: Bukalska, E., Kijek, T., Sergi, B.S. (red.), *Modeling Economic Growth in Contemporary Poland, Entrepreneurship and Global Economic Growth* (s. 15–31). Emerald Publishing. DOI:10.1108/9781837536542